

**ДИНАМІКА ДИСКУРСИВНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПИТАНЬ
В ЖУРНАЛІ „ЖІНКА” (1984-1990 РР. ТА 2004-2010 РР.)**

В статті доводиться плідність мовознавчих методів для розкриття дискурсивної природи соціальних конфліктів. Автором простежено динаміку висвітлення державної соціальної політики в журналі „Жінка” за часів СРСР та незалежної України. Виявлено невідповідність між дискурсивною об'єктивациєю цього питання в проаналізованому виданні та результатами існуючих соціологічних досліджень.

Ключові слова: соціолінгвістика, соціальний конфлікт, мас-медіа.

В статье обосновывается эффективность языковедческих методов для раскрытия дискурсивной природы социальных конфликтов. Автор прослеживает динамику представления государственной социальной политики в журнале «Жінка» в советский период и в независимой Украине. Обнаружено несоответствие между дискурсивной объективацией этой проблемы в проанализированном издании и результатами существующих социологических исследований.

Ключевые слова: социолингвистика, социальный конфликт, масс-медиа.

The effectiveness of linguistic methods for disclosing the essence of discursive nature of social conflicts is substantiated. Author traces the dynamics of highlighting the state social protection in magazine “Zinka” in USSR and independent Ukraine. Discrepancy between discursive objectivation of this issue in the magazine and results of existing sociological researches is revealed.

Key words: sociolinguistics, social conflict, mass media.

Тривалий період панування ідеологічних настанов марксизму-ленінізму в радянському мовознавстві, починаючи від агресивного марризму [1; 2] закінчуючи засиллям діаматівських „зачинів” і цитат з творів його класиків, став фактором своєїрідної ідіосинкразії до „лівої” ідеології серед більшості науковців. Альтернативою, яка давала можливість до певної міри уникати перетину своїх думок з полем ідеологем, став структуралізм і порівняльно-історичне мовознавство [3]. За дотепним зауваженням С. Жижека, згадки про марксизм і класові суперечності в сучасній науці сприймаються як „політнекоректність” [4].

Потенціал мовознавства у вивченні ідеологічно „заангажованих” питань було переорієнтовано в двох напрямках: з одного боку, на дослідження мовних засобів формування ідеологічних настанов у суспільстві, переважно засобами ЗМІ [5; 6], з іншого боку – на опис мовних засобів реалізації „некласової” ідеології, пов'язаної у першу чергу з мовно-національною та гендерною проблематикою.

Між тим, соціальні питання, зокрема класові конфлікти, також можуть вивчатися із залученням лінгвістичних методів, що дозволяє розкрити дискурсивні аспекти цих проблем. Зразком таких розвідок є опис комунікативної культури різних верств населення, яка відбиває різницю в соціальному статусі мовців [7]; теорія, а також критика теорій

зв'язку між рівнем мовної компетенції, соціальним статусом та інтелектуальним розвитком особистості [8]. Д. Мейнард стверджує, що лінгвістичний аналіз релевантних інтеракцій сприяє глибшому розумінню таких соціальних явищ, як безхатність, сексизм, расизм, мобінг та ін. [9].

Мета цієї статті – привернути увагу до можливостей лінгвістичного аналізу в дослідженні соціальних проблем українського суспільства.

Користуючись методом дискурсивно-когнітивного аналізу у взаємодії зі статистичним, ми хотіли порівняти характер дискурсивної об'єктивації соціальних питань в мас-медіа за часів СРСР і в незалежній Україні. Матеріалом послужили листи дописувачок журналу „Жінка” (за СРСР – „Радянська жінка”), що в різний спосіб стосувалися соціальних гарантій з боку держави: про розмір та порядок нарахування пенсій, допомогу самотнім батькам і багатодітним родинам, охорону материнства і дитинства, регулювання відносин між роботодавцем та найманим працівником тощо. Наведемо приклади: „Дорога редакціє! Заступись хоч ти за жінок перед Верховною Радою Республіки, щоб не звільняли нас з роботи за кілька днів вимушених прогулів... Діємо, щоб заробити зайву копійчину. Втім, яка вона зайва, якщо в мене троє дітей і 70 крб. зарплати?” (РЖ 1990, 11, с. 14); „У мене троє дітей. Чоловік з нами не живе. А тут ще й мене звільнили з роботи. І за що? За прогул... Я вперше відмовилася вийти в нічну зміну. Про хворобу чотирирічного Дмитрика я вчасно попередила бригадира... Не важили й на те, що мені нічим буде годувати дітей” (РЖ 1990, 4 с. 7); „Хочеться, щоб чоловіки дивилися на нас не лише, як на колег по роботі, але й як на жінок... Дбали про умови праці” (РЖ 1987, 11, с. 26).

Аналізувалися листи за періоди 1984-1990 рр. та 2004-2010 рр.

Просте порівняння кількості рубрик, де розміщувалися листи подібного змісту, вже показує, що ці питання з набуттям Україною незалежності поступово було витіснено на периферію інформаційного простору видання. Так, у журналах за радянський період ми знайшли 18 рубрик з листами, присвяченими названим проблемам (наводимо залежно від частотності за спадною): „Читач звернувся до редакції. Відповідаємо, консулюємо, радимо”, „Пилосос не електричний, а сатиричний”, «Заочна приймальня Укрпрофради та „Радянської жінки”», „3 пошти наших рубрик”, „Читач ставить проблему”, „Свою роботу люблю, але”, „Гострий сигнал”, „Перебудова: діло і слово”, „Ваші листи”, „Лист у номер”, „Консулює юрист”, „Читач пропонує”, „Читач продовжує розмову”, „3 пошти фейлетоніста”, „Ситуація”.

Крім перелічених, були ще спеціальні рубрики, в яких редакція звітувала про наслідки публікацій: „Повертаючись до надрукованого”, „Пропилососили”, „Радянській жінці відповідають”. За запитом редакції до органів влади з приводу читацького звернення винних посадових осіб могли змусити виправити ситуацію (взяти назад на роботу звільнену працівницю, виплатити недодані кошти, прискорити будівництво дитячого садка чи школи), а також покарати (позбавити премії, оголосити догану тощо). Ось як виглядали редакційні тексти-звіти: „На лист Г. Зінчук з села Ставок на Ровенщині – голова виконкому Костопільської районної Ради народних депутатів М. Кособуцький <відповідає>: В результаті несвоєчасного подання документів на оформлення пенсії у зв'язку з втратою годувальника Г. Зінчук недодано 174 крб. 20 коп. Це сталося з вини інспектора по кадрах М. Трофимчук. Йї суворо попереджено і запропоновано відшкодувати цю суму вдові з трьохма дітьми” (РЖ 1989, 1, р. 22).

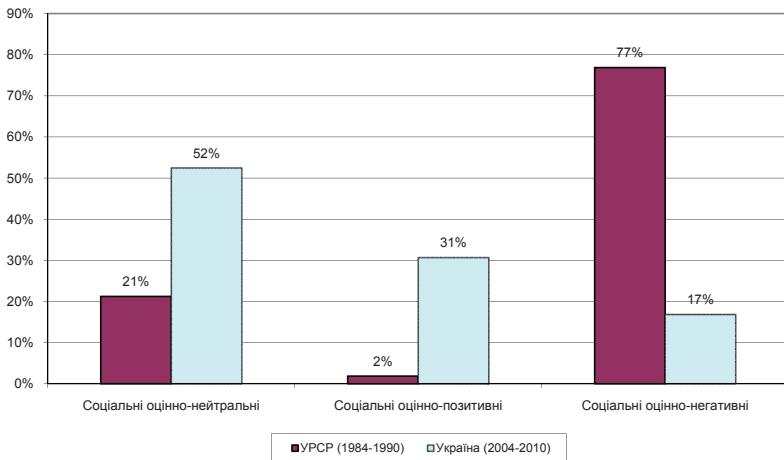
Такі відповіді-реагування не були поодиноким явищем, що засвідчує безпрецедентно велику роль мас-медіа в радянському суспільстві: вони не лише перетворилися із засобів інформування на засоби пропаганди і рупор влади, але й допомагали владі виконувати функцію соціального захисту населення.

Зауважимо, що далеко не в усі роки радянського періоду соціальні питання були актуальними. Розміття рубрик, велика кількість опублікованих читацьких листів – усі ці тенденції почали виявлятися з 1986 р., тобто з початком Перебудови і проголошення свободи слова. Перед тим постійними рубриками, які до того ж зустрічалися не в кожному номері, були рубрики „Пилосос” і „Радянській жінці відповідають”.

У випусках „Жінки” за 2004-2010 рр. з усіх перелічених залишилися лише одна рубрика „Консультація юриста”, де продовжують публікувати читацькі листи, в яких більшою чи меншою мірою зачіпаються питання соціального захисту.

Зміни позначилися і на обсязі та якості самих листів. Якщо за період 1984-1990 рр. ми нарахували 160 листів такого типу, то за період 2004-2010 рр. – 101, тобто їхня кількість зменшилася фактично в півтора рази.

Діаграма 1. Аксіологічна динаміка в читацьких листах на тему соціального захисту до журналу „Жінка” за 1984-1990 рр. та 2004-2010 рр.

За критерій порівняння змісту було взято оцінність. Тексти розподілялися на такі, що містять негативну чи позитивну оцінку якості соціального захисту, наданого державою, а також на оцінно-нейтральні:

- негативно-оцінні: „Невже я <багатодітна матір без житла, чоловік якої ув’язнений> не маю права на якусь соцзахищеність? (РЖ 1989, 12, р. 23)”; „Давно обіцяли підвищення пенсії учасникам війни. Коли нарешті це станеться?” (Ж 2007, 4, р. 27);
- позитивно-оцінні: „Який механізм дії Постанови про тимчасову державну допомогу дітям, батьки яких ухляються від сплати аліментів?” (Ж 2006, 7, р. 27): в цьому висловлюванні, в його пресупозиції імплікована інформація про позитивно оцінювану

подію – прийняття Постанови про державну допомогу дітям, які не отримують аліментів від батьків;

- оцінно-нейтральні: *„Де приватний підприємець має змогу зробити запис до трудової книжки щодо відпрацьованих років?”* (Ж 2005, 10, р. 27); *«Чи маю я право на почесне звання „Мати-героїня”?»* (Ж 2006, 12, р. 27).

Порівняння кількості названих типів текстів за досліджувані періоди (див. діаграму 1) показало значне (у 4,5 разів) зменшення листів з негативною оцінкою державного соціального захисту за рахунок збільшення листів з відповідною позитивною оцінкою (у 15 разів) та оцінно-нейтральних (більш ніж удвічі). Звертають на себе увагу майже нульові показники листів з позитивною оцінкою за радянський період.

У підсумку відмічаємо згоргання „соціальних” рубрик і зменшення кількості негативних оцінок, об’єктом яких ставала соціальна політика держави. Отримані результати можуть означати:

- об’єктивне покращення якості державної соціальної політики,
- більшу динамічність законодавства незалежної України, що поживляє інтерес до різних нормативних актів, метою яких є підвищення рівня соціального захисту,
- те, що соціальні гарантії громадянами Радянського союзу сприймалися як норма і „не помічалися”, в той час як у незалежній Україні вони стають предметом активного обговорення і кількість згадок про них у ЗМІ збільшується.

Ці дані, однак, контрастують з численними дослідженнями [10;11], які засвідчують незадовільний рівень соціального державного захисту і навіть його погіршення в сучасній Україні порівняно з часами СРСР. Так, на початку 2011 р. були оприлюднені дані опитування, проведеного компанією Research & Branding Group, згідно з якими 70% українців невдоволені фінансовою ситуацією в країні [12]. В грудні 2010 р. під час загальнонаціонального опитування населення, ініційованого фондом «Демократичні ініціативи», було з’ясовано, що, за оцінками правозахисників, в Україні, поряд з культурними та особистими правами громадян, найчастіше порушуються також економічні права [13]. Інше лонгітудне дослідження „The Pulse of Europe” (1991-2009) показало, що звичайні громадяни виграли від ринкових перетворень набагато менше, аніж бізнес-еліта чи політики. І якщо в 1991 р. рух у напрямку капіталізму схвалювали 52% населення, то в 2009 р. таких було лише 36%. 62% опитаних відповіли, що народ став жити гірше, ніж при комуністичній владі [15].

Лінгвістичні методи і зіставлення отриманих за їхньою допомогою результатів показали зміну в характері дискурсивної аксіологічної об’єктивації соціальних питань протягом останніх двадцяти років: відбулося збільшення позитивних оцінок якості державної соціальної політики, водночас загальна кількість відповідних оцінних висловлювань зменшилася разом з рубриками, де розміщувалися тексти цієї тематики. Ці тенденції виявилася діаметрально протилежними тим, що були зафіксовані при дослідженні самої соціальної реальності та безпосередніх вражень від неї в суспільстві шляхом соціального моніторингу і соціологічних опитувань. Так оприявилася редакційна політика журналу „Жінка”, спрямована на усунення соціальних проблем з центру читацької уваги, а також їхню позитивізацію, в чому, вочевидь, зацікавлені власники видання як представники панівної соціальної верхівки.

Отже використання соціолінгвістичної методологічної бази для розкриття дискурсивної природи соціальних, зокрема класових, проблем суспільства виявилось плідним і може застосовуватися в майбутньому для поглиблення уявлень про мовні форми прояву соціальних суперечностей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лучканин С.М. Идеологические влияния на развитие украинской и румынской социолингвистики в середине XX в. // Уч. зап. Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Сер. «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь, 2012. – Т.25 (64). – № 1. – С. 344-349.
2. Мацюк Г. Суспільна природа мови в радянському мовознавстві: концепція М. Марра // Лінгвістичні студії. Зб. наук. праць. – Донецьк, 2010. – С.44–54.
3. Мельникова-Григорьева Е., Соловьев-Фридман Д. Жаркое научное лето 2008-го. Берлин – Петербург. Часть вторая. Тенденции. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.russ.ru/content/view/full/98829>.
4. Жижек С. Сначала как трагедия, затем – как фарс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=Tqo_TvByuWQ0.
5. Кудрявцева Л.О., Дядечко Л.П., Філатенко І.О., Черненко Г.А. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія-вплив-маніпуляція // Мовознавство. – 2005. – №3. – С. 58-67.
6. Мірошниченко А. Толкование речи. Основы лингво-идеологического анализа / Андрій Мірошниченко. – Ростов-на-Дону, 1995 год. – 112 с.
7. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М.: Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. – 330 с.
8. Gilany W. Linguistic and Social Identity. Assignment on Linguistic and Social Inequality. Department of English The Islamia University of Bahawalpur. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/cupidlucid/linguistic-and-social-inequality-presentation-710338>.
9. Maunard D.W. Language, Interaction and Social Problem // Social Problems. – 1988. – V.35, №4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ssc.wisc.edu/soc/faculty/pages/DWM_page/PDF%20files/1988aDWM_Language_SocialProblems.pdf.
10. Копер Н. Є. Соціальна переорієнтація промисловості регіонів України в умовах ринкових перетворень: проблеми і пріоритети // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Географія, 2006. – С. 112-120.
11. Руденко В.М. Фінансово-правові основи соціального захисту населення (порівняльний аналіз законодавства України, Федеративної Республіки Німеччини та інших зарубіжних країн-членів Європейського Союзу). Дис. ... к. юр. н. – Київ: КУ ім. Тараса Шевченка, 1999. – 186 с.
12. Швед Б. 70% українців не задоволені економічним становищем в Україні // Новини України. 23.03.2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsmarket.com.ua/tag/research-branding-group/>.
13. Ремовська О. Українці незадоволені дотриманням своїх конституційних прав” // Радио Свобода, 26.04.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.urist.in.ua/showpost.php?p=299885&postcount=1>.

14. 20 Years After the Fall of the Berlin Wall. End of Communism Cheered but Now with More Reservations. November 2, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pewglobal.org/2009/11/02/end-of-communism-cheered-but-now-with-more-reservations/>.

СКОРОЧЕННЯ

1. РЖ – „Радянська жінка”.
2. Ж – „Жінка”.

УДК 81.373.612.2

Романюха М.В.
(Дніпродзержинськ, Україна)

МЕТАФОРИЧНА МОДЕЛЬ ECONOMY IS FAUNA В СТРУКТУРІ ОБРАЗНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В МЕДІАДИСКУРСІ

У статті досліджуються структурні та функціональні особливості метафоричної моделі ECONOMY IS FAUNA у складі метафоричного поля концептосистеми ECONOMY.

Ключові слова: *концептосистема ECONOMY, метафорична модель, комплексна метафорична модель, проста метафорична модель, медіа дискурс.*

В статье исследуются структурные и функциональные особенности метафорической модели ECONOMY IS FAUNA в составе метафорического поля концептосистемы ECONOMY.

Ключевые слова: *концептосистема ECONOMY, метафорическая модель, комплексная метафорическая модель, простая метафорическая модель, медиадискурс.*

The article reveals structural and functional peculiarities of the metaphoric model ECONOMY IS FAUNA within the metaphoric field of the conceptual system ECONOMY.

Key words: *conceptual system ECONOMY, metaphoric model, complex metaphoric model, simple metaphoric model, media-discourse.*

Проблема метафоричної репрезентації знань у дискурсах виступає одним з актуальних напрямків сучасних мовознавчих досліджень у зв'язку з переорієнтацією уваги мовознавців на фігуру мовця, на особливості утворення, закріплення та продукування знання [4: 127]. Актуальним для нашого дослідження є медіадискурс, на матеріалі текстів якого метафора здатна реалізувати більшість своїх функцій. Медіадискурс тлумачимо як тематично сфокусовану, соціокультурно-зумовлену когнітивно-мовленнєву діяльність людей (Т. А. ван Дейк [19], Т. Г. Добросклонська [1], Р. Фаулер [15], Дж. Хартлі [17], І.С. Шевченко [12]). Тематика розглянутих текстів медіадискурсу сфокусована на поняттєвому просторі економіки, який інтерпретується в цій роботі як концептосистема ECONOMY. При виборі терміну “концептосистема” спираємося на її тлумачення як певного поняттєво обумовленого фрагменту концептосфери, а також на загальний принцип